

УДК 377.8

Ярослав Ільчишин,
Начальник курсу Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПЛИВУ КОЛЕКТИВУ НА ВИХОВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ОБОВ'ЯЗКУ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

У статті розглядається поняття професійного обов'язку, ефективність його виховання в колективі, особливості виховання професійного обов'язку і технології виховання. Взаємозв'язок між педагогом, вихователем, викладачем курсантом і студентом. Вплив колективу на виховання професійного обов'язку. Розглянуті специфічні особливості у виховній роботі з курсантами та студентами, що навчаються у вищому навчальному закладі. Виокремлено деякі особливості і можливості виховних систем конкретної навчальної групи, що підвищують ефективність роботи офіцерського складу та педагогів.

Ключові слова: професійний обов'язок, ефективність виховання, колектив, обов'язок, особливості виховання професійного обов'язку, ознаки колективу, педагогічні технології виховання, особливості та можливості виховних систем.

В статье рассматривается понятие профессионального долга, эффективность его воспитания в коллективе, особенности воспитания профессионального долга и технологии воспитания. Взаимосвязь между педагогом, воспитателем, преподавателем курсантом и студентом. Влияние коллектива на воспитание профессионального долга. Рассмотрены специфические особенности в воспитательной работе с курсантами и студентами, обучающимися в высшем учебном заведении. Выделены некоторые особенности и возможности воспитательных систем конкретной учебной группы, повышающие эффективность работы офицерского состава и педагогов.

Ключевые слова: профессиональный долг, эффективность воспитания, коллектив, обязанность, особенности воспитания профессионального долга, признаки коллектива, педагогические технологии воспитания, особенности и возможности воспитательных систем.

This article is devoted to the research of the ideas of professional responsibility, the effectiveness of its promotion in a collective, specifics of developing of professional responsibility, and technologies of education. The relationship between a teacher, an educator, a cadet teacher and a student; the influence of a collective on the developing of professional responsibility are also

included in this study. Specific features of educational process in a collective of cadets and students that study in a higher educational establishment are also reviewed in this article. The principles of purpose, many factors, continuous educational process, complexity, multiplicity, carrying out effective impact on staff education regarding professional duties future employees of State Emergency Service of Ukraine. The research proposes some models of educational programs for specific study groups, which increase the efficiency of the work process for officers and teachers.

Key words: *professional responsibility; effectiveness of education; collective; duty; specifics of developing professional responsibility; characteristics of a collective; pedagogical technologies of education; specific features and possibilities of educational systems.*

Сучасний період державотворення в Україні характеризується складними соціально-економічними, політичними й духовними процесами. Широкомасштабне реформування пожежної охорони в Міністерство надзвичайних ситуацій, а згодом в Державну службу України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) покладає підвищені вимоги до свідомості, самосвідомості, мотивації життєвих настанов і ментальності майбутніх фахівців цивільного захисту.

ДСНС України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності [6].

На думку провідних вітчизняних науковців, формування професійного обов'язку у майбутніх фахівців цивільного захисту має бути одним з пріоритетних завдань їх громадського та національного виховання.

Тривалий час ідеї колективного виховання в українській педагогічній науці асоціювалась з поверненням до радянської моделі освіти, орієнтацією на фронтальні форми роботи. Натомість, ефективність освітнього процесу в цілому значно мірою залежить від ступеня розвитку колективу, сформованості в курсантів та студентів «почуття вищої школи», що необхідно формувати з самого початку навчання. Саме тому, актуальною постає проблема ефективності виховання у колективі.

Виховання професійного обов'язку у колективі обґрунтоване у дослідженнях таких вітчизняних науковців: А. О. Афанасьєва, М. П. Васильєва, І. В. Колодія, Ю. М. Косенко, М. М. Козяра, М. С. Ковалю, І. М. Козловської, А. С. Макаренка, М. П. Павлова, П. М. Щербаня, М. І. Томчука, Ю. Д. Руденка, В. В. Шевченка, В. В. Ягупова, Т. Д. Якимович.

Видатний педагог А. С. Макаренко визначав обов'язок як необхідну,

морально обов'язкову, абсолютно реальну категорію, що має ту залізну логічність, яка може формуватися тільки зі здорових й реальних, не небесних, а земних, не ідеалістичних, а матеріалістичних людських інтересів. Отже, суспільний обов'язок, на думку автора, є функцією суспільного інтересу [4, с. 81].

Сутністю навчально-виховного процесу стає цілеспрямоване перетворення соціального досвіду в досвід особистий. Необхідним є перенесення акценту із засвоєння знань на їх самостійне отримання. Основна вимога до сучасного фахівця – уміти вчитися самостійно. Наступне завдання – забезпечення індивідуальної зони творчого розвитку і самореалізації учня. У змісті освіти повинна бути закладена можливість участі учня у визначенні власної освітньої стратегії [9, с. 100].

В. В. Ягупов вважає, що найбільш продуктивним в процесі розкриття проблеми особистості військового фахівця є об'єктно-діяльнісний підхід, який спирається на аналіз діяльності у військовому середовищі, а також вплив військово-професійної діяльності на формування провідних рис особистості. Громадські умови, які існують в українському суспільстві, визначають провідні його якості не самі по собі, а завдяки його діям, в загальній, військово-професійної діяльності. У той же час слід пам'ятати, що військовослужбовець виступає як соціальна фігура певного соціуму. У зв'язку з цим, особистість військового фахівця повинна розглядатися не тільки в його діяльності, а й додатково у соціально-психолого-індивідуальному плані, тобто як суб'єкт об'єкта військово-професійної діяльності [8].

І. М. Козловська вважає, що важливим результатом навчально-виховного процесу є особистісно-професійний розвиток як викладачів, так і студентів, на основі розробки компонентної структури їх готовності до діяльності. Значний потенціал має введення в розгляд співвідношення готовність/умови діяльності викладача чи студента, яке дозволяє здійснити оцінювання його потенційні можливості [2, с. 9].

Разом з тим тема дослідження комплексно не висвітлена у науково-методичній літературі. Роботи, які існують з цієї тематики, мають здебільшого загально-теоретичний та концептуальний характер.

Метою статті є висвітлення ефективності виховання професійного обов'язку у колективі.

У зв'язку з орієнтацією сучасної теорії та практики виховання на особистість кожного окремого курсанта та студента, визнання їх цінностей та унікальності, необхідності індивідуальної допомоги та підтримки, ідея розвитку та становлення колективу у вищому навчальному закладі дещо нівелюється, а проблема управління розвитком колективу розроблена не на достатньому рівні.

Поняття «колектив» походить від лат. *collektivus* – збирати, об'єднувати. З філософської точки зору колектив розглядається як

«відносно компактна спільнота, яка зайнята вирішенням конкретних суспільних завдань, де інтереси індивіда та суспільства виступають у взаємозалежності» [7, с. 264].

У сучасному педагогічному полі існує усталене визначення означеної дефініції. Колектив – організована група людей, які об'єднані суспільно значущими цілями, професійними і соціальними інтересами, спільними ціннісними орієнтаціями, діяльністю, спілкуванням, взаємною відповідальністю; взаємодія і взаємовідносини між людьми, які об'єднані спільними цілями, спільною організацією праці [3, с. 50–51].

Провідними ознаками колективу є: структура (певна внутрішня організація), наявність спільної мети діяльності, спільний вид діяльності, підкорення особистісних інтересів колективним, що не суперечить ідеї свободи особистості, її самореалізації.

Уся теорія виховання А. С. Макаренка, і зокрема теорія виховання обов'язку, ґрунтується переважно на вихованні особистості в колективі і через колектив. Він підкреслював, що «колектив є вихователем особистості, а отже, завдання нашого виховання зводиться до того, щоб виховати колективіста» [4, с. 173]. У контексті цього положення вчений-педагог розкриває і суть морально виправданої потреби як потреби колективіста, тобто людини, пов'язаної зі своїм колективом єдиною метою руху, єдністю боротьби, живим і безперечним відчуттям свого обов'язку перед суспільством. «Потреба у нас є рідна сестра зобов'язання, обов'язку, здібностей, це прояв інтересів не споживача суспільних благ, а діяча, творця цих благ» [4, с. 80].

Зміст виховної роботи А. С. Макаренка насамперед бачив у відборі і вихованні людських потреб та інтересів, у приведенні їх до тієї моральної висоти, яка може спонукати людину до боротьби за подальше вдосконалення. Обов'язок перед суспільством, перед людством може впливати, на думку автора, тільки з глибокого, свідомого і одночасно кровного почуття солідарності всіх членів суспільства, міцної переконаності в тому, що «ця солідарність – благо для всіх людей і в тому числі і для мене самого» [4, с. 80]. При цьому А. С. Макаренко звертає особливу увагу на те, що з солідарних інтересів виникає ідея обов'язку, але не завжди слід його виконання. Так, почуття обов'язку іноді суперечить випадковим інтересам особистості, що може призвести до ухилення від виконання свого обов'язку. Отже, солідарність інтересів і солідарність ідей ще не складають етичного явища. Останнє настає тільки тоді, коли існує солідарність поведінки. Досвід солідарної поведінки і є істинною метою виховання [4, с. 81].

Почуття обов'язку виникає як результат організованої власної діяльності особистості, її моральної поведінки, реальних взаємостосунків з іншими людьми. А. С. Макаренко так формулює зміст досконалого виконання обов'язку: «Ми вимагаємо від нашого громадянина, щоб він

кожну хвилину свого життя був готовий виконати свій обов'язок, не чекаючи розпорядження або наказу, щоб він володів ініціативою і творчою волею. Ми сподіваємося при цьому, що він робитиме тільки те, що є дійсно корисним і потрібним для нашого суспільства, для нашої країни, що в цій справі він не зупиниться перед жодними труднощами і перешкодами» [4, с. 110].

Вчений також підкреслює, що саме у виконанні того, що, можливо, є неприємним для людини, але це треба зробити, і виявляється високе усвідомлення цією людиною свого професійного обов'язку [5, с. 253].

Професійний обов'язок професіонала в різних галузях діяльності (як одна з основних цінностей професії) знаходиться в центрі вивчення педагогічної деонтології та тлумачиться як потреба, глибока переконаність педагога в необхідності дотримання певної лінії поведінки в його взаєминах з учасниками педагогічного процесу на основі системи вимог, усвідомлення зобов'язань перед своєю професією і суспільством. Специфіка поняття «професійний обов'язок» полягає в тому, що в його змісті знайшли відображення моральні вимоги не тільки до характеру вчинків і відносин, а й особистих якостей співробітників [1, с. 84].

Почуття обов'язку – внутрішній стимул, який спрямовує поведінку працівника ДСНС України відповідно до встановлених норм. Почуття обов'язку у курсанта і студента вищого навчального закладу ДСНС України виростає з їх моральної свідомості, розуміння своєї ролі в колективі, суспільстві, своєї особистої відповідальності за спільну справу. Обумовлене високою моральною метою, це почуття допомагає подолати перешкоди, які стоять на шляху до здійснення мети.

Таким чином, професійний обов'язок майбутніх працівників ДСНС України – моральні обов'язки працівника стосовно держави, суспільства, громадян, колег, і є відображенням внутрішньої, моральної необхідності виконання своїх обов'язків, дотримання певної лінії поведінки, яка диктується насамперед зовнішніми інтересами.

Почуття обов'язку активне, дієве. Воно безпосередньо пов'язане з усією лінією поведінки людини, її навичками і звичками. Виховати у курсантів та студентів це почуття – значить сформувати у них моральну норму поведінки; сумлінне виконання своїх обов'язків перед вищою школою, колективом, сім'єю, батьківщиною, народом; відповідальність за свої вчинки; готовність протидіяти будь-яким проявам негідної поведінки і т.д.

Ефективність виховання професійного обов'язку виявляється в усвідомленні та виконанні суспільних принципів і норм поведінки, а також ґрунтується на сформованості в курсантів та студентів таких рис, як:

- а) дисциплінованість – прагнення й уміння особистості керувати своєю поведінкою відповідно до суспільних норм і правил;
- б) усвідомленість - розуміння особистістю необхідності дотримання

суспільних і моральних норм, підпорядкування своєї поведінки їх вимогам.

в) відповідальність – якість особистості, що характеризується прагненням і вмінням оцінювати свою поведінку з погляду її доцільності або шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки з панівними в суспільстві вимогами, нормами, законами, керуватися інтересами соціального прогресу.

На нашу думку, ефективність впливу колективу на виховання професійного обов'язку майбутніх працівників державної служби з надзвичайних ситуацій підвищиться, якщо виховний процес базується на таких принципах:

1. Цілеспрямованість. Процес виховання професійного обов'язку може бути ефективний тільки в тому випадку, якщо він чітко визначений, близький і зрозумілий вихованцю. Ніякі труднощі не можуть стати перешкодою для людини, яка виконує свій обов'язок перед Батьківщиною, перед суспільством, народом. Усвідомлення свого обов'язку відкриває для працівників ДСНС широкі можливості для героїчної, мужньої поведінки.

2. Багатофакторність. Дана особливість пояснюється наявністю численних об'єктивних і суб'єктивних факторів, що обумовлюють складність протікання процесу виховання професійного обов'язку. Результати процесу виховання професійного обов'язку в одних і тих же умовах його протікання можуть бути різні. Це обумовлено низкою факторів: з одного боку індивідуальними відмінностями курсантів, студентів та працівників, їх соціальним досвідом, ставленням до виховання, з іншого – професійної підготовленістю педагогів, вихователів, наставників, їхньою майстерністю.

3. Безперервність. Процес виховання – це процес безперервного, систематичного взаємодії вихователів і вихованців. У вихованні професійного обов'язку необхідна системна робота, спрямована на реалізацію поставленої мети. На кожному етапі навчання перед курсантами та студентами ставляться конкретні завдання і тим самим визначається їх професійний обов'язок. Почуття професійного обов'язку як важлива професійна риса майбутнього працівника ДСНС має виховуватися першого року навчання у ВНЗ. Важливу роль у вихованні почуттів обов'язку і відповідальності відіграє робота командирів та викладачів щодо засвоєння курсантами та студентами правил поведінки у вищому навчальному закладі. Необхідно привчати їх до виконання цих правил, формувати в них потребу в постійному їх дотриманні, нагадувати їх зміст та вимоги. Тим самим командири та викладачі підсвідомо привчатимуть курсантів та студентів до різного роду обов'язків, що в майбутньому позитивно вплине на формування в працівників ДСНС почуття професійного обов'язку. Недоречно поділяти правила поведінки на основні й другорядні, коли за порушення одних курсант чи студент несе відповідальність, а недотримання інших залишається непоміченим. Процес

виховання триває протягом усього періоду перебування на службі в органах і підрозділах ДСНС України. Для нього характерна віддаленість результатів від моменту безпосереднього виховного впливу.

4. **Комплексність.** Дана особливість передбачає єдність цілей, завдань, змісту, форм і методів виховання професійного обов'язку. Оскільки формування особистісних якостей відбувається не по черзі, а одночасно, тому педагогічний вплив повинен мати комплексний характер. Вища школа всією системою навчально-виховних заходів у процесі викладання і поза аудиторною роботою, в суспільно корисній праці формує у курсантів та студентів почуття обов'язку. Серед сучасних педагогічних технологій виховання у курсантів, студентів, а також у працівників ДСНС України почуття обов'язку, ми виділяємо наступні: технологія модульного навчання, технологія розвиваючого навчання, особистісно-орієнтована технологія, інформаційні технології, технологія дистанційного навчання, ігрова технологія, диференційована технологія навчання.

5. **Двобічність.** У зв'язку з тим, що процес виховання професійного обов'язку – це ефективна взаємодія (співробітництво) вихователів і вихованців, то реалізований він може бути у двох напрямках: від вихователя до вихованця (прямий зв'язок) і від вихованця до вихователя (зворотний зв'язок). Безумовно, така виховна робота вимагає і від педагога великої енергії, великої сили духу, більшої щирості, сміливості, сформованого почуття суспільного та професійного обов'язку. Педагог – це організатор, керуюча та справді центральна фігура. Однією з найважливіших професійно-значущих якостей, що характеризують професійно-педагогічну спрямованість педагога, є професійний (педагогічний) обов'язок. Однією з головних умов ефективного виховання професійного обов'язку в колективі є оволодіння педагогами новітніми педагогічними технологіями його проведення, використання при цьому елементів творчості, позитивної емоційної забарвленості і орієнтації на якісне виконання особовим складом професійного обов'язку.

Отже, ефективність виховання професійного обов'язку в колективі є системою, пріоритетною складовою виховання майбутніх працівників державної служби з надзвичайних ситуацій. Виховній роботі з курсантами та студентами, які навчаються у вищому навчальному закладі системи ДСНС України, властиві специфічні особливості: цілеспрямованість, багатофакторність, тривалість, безперервність, комплексність, варіативність і невизначеність результатів, двобічність. Ефективність роботи офіцерського складу, педагогів у цій сфері діяльності багато в чому залежить від урахування особливостей і можливості виховних систем конкретної навчальної групи.

Під час навчання відповідну роботу слід проводити також з батьками курсантів та студентів особливо на першому курсі, коли у курсантів та

студентів проходить період адаптації до вимог вищого навчального закладу. Тому до вивчення цього питання ми звернемося у подальшій роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва М. П. Основи педагогічної деонтології : навч. посіб. / М. П. Васильєва. – Х. : Нове слово, 2003. – С. 95–97.
2. Козловський Ю., Козловська І. Теоретичні основи та можливості практичного застосування едукативної інтегративної педагогії // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогічні науки. – 2014. – № 41. – С. 7–11.
3. Косенко Ю. М. Загальна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». – Маріуполь: ТОВ «Друкарня «Новий світ», 2008. – 280 с.
4. Макаренко А. С. Воспитание гражданина / [сост. Р. М. Бескина, М. Д. Виноградова]. – М. : Просвещение, 1988. – 304 с.
5. Павлова М. П. Педагогическая система А. С. Макаренко / М. П. Павлова. – 2-е изд. – М. : Высшая школа, 1965. – 324 с.
6. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затверджене Указом Президента України від 16 січня 2013 року №20/2013 «Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій».
7. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичев и др. – М.: Сов. энцикл., 1983. – 839 с.
8. Ягупов В. В. Чинники становлення особистості військового професіонала / В. В. Ягупов, О. В. Ягупова // Креативна педагогіка: Наук.-метод. журнал / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Вінниця, 2011. – № 1. – С. 120–125. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/5735-chinniki-stanovlennja-osobistosti-vijskovogo-profesionala.html>
9. Якимович Т. Д. Модернізація науково-методичного забезпечення професійної підготовки / Тетяна Дмитрівна Якимович // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 5. – С. 97–103.